

ISSN 2616-678X

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

BULLETIN

of the L.N. Gumilyov
Eurasian National University

ФИЛОЛОГИЯ сериясы

Серия **ФИЛОЛОГИЯ**

PHILOLOGY Series

№2 (123) / 2018

1995 жылдан бастап шығады

Издается с 1995 года

Founded in 1995

Жылына 4 рет шығады

Выходит 4 раза в год

Published 4 times a year

Астана, 2018

Astana, 2018

Бас редакторы **Дихан Қамзабекұлы**
филология ғылымдарының докторы, проф. (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары **Шолпан Жарқынбекова**
филология ғылымдарының докторы, проф. (Қазақстан)

Редакция алқасы

Аскер оғлы Рамиз	ф.ғ.д., проф. (Әзербайжан)
Ақматалиев Абдылдажан	ф.ғ.д., проф. (Қырғызстан)
Бахтикиреева Улданай	ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Беженару Людмила	ф.ғ.д. проф. (Румыния)
Бейсембаева Жанаргүл	ф.ғ.к., (Қазақстан)
Біжкенова Айгүл	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Жақыпов Жантас	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Журавлева Евгения	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Жаң Динжиң	PhD, проф. (Қытай)
Ескеева Мағрипа	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Ержласун Гүлжанат	PhD, ассос. проф. (Түркия)
Қасқабасов Сейіт	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Негимов Серік	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Нұрғали Қадиша	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Нуриева Фануза	ф.ғ.д., проф. (РФ, Татарстан)
Райхл Карл	ф.ғ.д., проф. (Германия)
Рахманов Носимхан	ф.ғ.д., проф. (Өзбекстан)
Риверс Уильям Патрик	PhD, проф. (АҚШ)
Сәтенова Серікгүл	ф.ғ.д. проф. (Қазақстан)
Султанов Казбек	ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Тәжібаева Сәуле	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Хисамитдинова Фирдаус	ф.ғ.д., проф. (РФ, Башқұртстан)
Чернявская Валерия	ф.ғ.д., проф. (Ресей)
Шәріп Амантай	ф.ғ.д., проф. (Қазақстан)
Шәріпова Гүлбану	ф.ғ.к., қауымд. проф. (Қазақстан)
Экиджи Метин	PhD, проф. (Түркия)
Янковский Генрих	PhD, проф. (Польша)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Сатпаев к-сі, 2, 408 б.

Тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31413)

E-mail: vest_phil@enu.kz

Жауапты редактор, компьютерде беттеген Құрманғалиев Ілияс

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. ФИЛОЛОГИЯ сериясы

Меншіктенуші: ҚР БжҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК

ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде 27.03.2018 ж. №16996-Ж тіркеу куәлігімен тіркелген.

Мерзімділігі: жылына 4 рет.

Тиражы: 35 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 12/1, тел.: (7172)709-500 (ішкі 31413)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief **Dihan Kamzabekuly**
Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief **Zharkynbekova Sholpan**
Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)

Editorial board

Asker ogly Ramiz	Doctor of philology, Prof. (Azerbaijan)
Akmataliyev Abdildajan	Doctor of philology, Prof. (Kyrgyzstan)
Bakhtikireeva Uldanai	Doctor of philology, Prof (Russia)
Beisembayeva Zhanargul	Can. of philology, (Kazakhstan)
Bezhenaru Lyudmila	Doctor of philology, Prof (Romania)
Bizhkenova Aigul	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Chernyavskaya Valeriya	Doctor of philology, Prof. (Russia)
Erzhiasun Güljanat	PhD, assos. Prof (Turkey)
Yeskeyeva Magripa	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Henryk Jankowski	PhD, Prof. (Poland)
Kaskabassov Seit	Doctor of philology, Prof (Kazakhstan)
Khisamitdinova Firdaus	Doctor of philology, Prof. (RF, Bashkortostan)
Metin Ekiji	PhD, Prof. (Turkey)
Negimov Serik	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Nurgali Kadisha	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Nurieva Fanuza	Doctor of philology, Prof. (RF, Tatarstan)
Reichl Karl	Doctor of philology, Prof. (Germany)
Rakhmanov Nasimhon	Doctor of philology, Prof. (Uzbekistan)
Rivers William Patrick	PhD, Prof. (USA)
Satenova Serikkul	Doctor of philology, Prof (Kazakhstan)
Sultanov Kazbek	Doctor of philology, Prof. (Russia)
Sharip Amantay	Doctor of philology, Prof (Kazakhstan)
Sharipova Gulbanu	Can. of philology, assos. Prof. (Kazakhstan)
Tazhybayeva Saule	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhakypov Zhantas	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhang Dingjing	PhD, Prof. (China)
Zhuravleva Yevgeniya	Doctor of philology, Prof. (Kazakhstan)

Editorial address: 2, Satpayev str., of.408, Astana, Kazakhstan, 010008
Tel.: (7172) 709-500 (ext. 31413)
E-mail: vest_phil@enu.kz

Executive editor, computer layout: Ilyas Kurmangalyev

Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University PHILOLOGY Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity of economic conduct «L.N.Gumilyov Eurasian National University» Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan

Registered by Ministry of Information and Communication of the Republic of Kazakhstan. Registration certificate No 16996-Ж from 27.03.2018

Periodicity: 4 times a year Circulation: 35 copies

Address of printing house: 12/1 Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008; tel.: (7172) 709-500 (ext.31413)

© L.N.Gumilyov Eurasian National University

Главный редактор **Дихан Камзабекулы**
доктор филологических наук, проф. (Казахстан)

Зам. главного редактора **Шолпан Жаркынбекова**
доктор филологических наук, проф. (Казахстан)

Редакционная коллегия

Аскероглы Рамиз	д.ф.н., проф. (Азербайджан)
Акматалиев Абдылдажан	д.ф.н., проф. (Киргизстан)
Бахтикиреева Улданай	д.ф.н., проф. (Россия)
Беженару Людмила	д.ф.н., проф. (Румыния)
Бейсембаева Жанаргуль	к.ф.н., (Казахстан)
Бижкенова Айгуль	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Жакыпов Жантас	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Жан Динжин	PhD, проф. (Китай)
Журавлева Евгения	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ескеева Магрипа	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Ержласун Гульжанат	PhD, ассос. проф. (Турция)
Каскабасов Сейит	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Негимов Серик	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Нургали Кадиша	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Нуриева Фануза	д.ф.н., проф. (РФ, Татарстан)
Райхл Карл	д.ф.н., проф. (Германия)
Рахманов Насимхон	д.ф.н., проф. (Узбекистан)
Риверс Уильям Патрик	PhD, проф. (США)
Сатенова Серикгуль	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Султанов Казбек	д.ф.н., проф. (Россия)
Тажибаева Сауле	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Хисамитдинова Фирдаус	д.ф.н., проф. (РФ, Башкортостан)
Чернявская Валерия	д.ф.н., проф. (Россия)
Шарип Амантай	д.ф.н., проф. (Казахстан)
Шарипова Гульбану	к.ф.н., ассос. проф. (Казахстан)
Экиджи Метин	PhD, проф. (Турция)
Янковский Хенрих	PhD, проф. (Польша)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, каб. 408
Тел.: (7172) 709-500 (вн. 31413)
E-mail: vest_phil@enu.kz

Ответственный редактор, компьютерная верстка Ильяс Курмангалиев

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия ФИЛОЛОГИЯ
Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК
Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций РК под номером №16996-Ж от 27.03.2018г.
Периодичность: 4 раза в год
Тираж: 35 экземпляров
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажимукана, 12/1, тел.: (7172)709-500 (вн.31413)

Мазмұны

<i>Абасилов А.М.</i> Жаңа қазақ әліпбиі: әлеуметтік лингвистикалық мәселелері, оларды шешу жолдары	8
<i>Абдуов М.И., Абдуова Н.М.</i> «Қозы Көрпеш - Баян сұлу» жырының діни мотивтері ..	15
<i>Абдразакова А.А., Ахметова Б.Б., Қасқатаева Ж.А., Бакенова А.М.</i> Сан компонентті кейбір киелі ұғымдардың қалыптасу тарихынан	21
<i>Аймұхамбет Ж.Ә.</i> Мифтік кеңістіктегі <i>адамзат</i> пен <i>пері-зат</i> байланысы және оның көркем әдебиетте бейнеленуі	30
<i>Амангазиева М.К.</i> Л.З. Будаговтың «Түрік-татар сөздерінің салыстырмалы сөздігінің» қазақ лексикографиясындағы орны	38
<i>Аубакирова Г.Т., Володина Е.О., Калиева С.Н.</i> Кәсіби-бағытталған шетел тілін үйренудің тұлғалық-бағытталған тәсілі	44
<i>Байбек А.К.</i> Үкілі Ыбырай – сан қырлы дарын иесі	51
<i>Байбеков С.Н., Шормакова С.М., Аязбекова Э.М.</i> Ұлы Дала көне есептері және оның Бөлтірік шешен шығармашылығындағы көрінісі	63
<i>Гауриева Г.М., Жумабекова Ә.А.</i> Студенттердің тілдік компетенциясын қалыптастыруда аутенттік мәтіндерді қолдану	74
<i>Ерғалиева Райхан</i> Қазіргі заманғы қоғамдағы ұлттық мәдени мұраның проблемалары	76
<i>Жұманбекова Н.З., Кабдушева А.Б.</i> Студенттерде шетелдік құзыреттілікті қалыптастыру	81
<i>Искакова Н.С., Ислам А.</i> Заманауи лингвистикадағы бағалау теориясының дамуы	86
<i>Құзбакова Г.Ж.</i> Қазақ әдет-ғұрыптық ән ырғақтылығындағы сөз просодикасы	96
<i>Қыдырмолдина М., Нуржанова Ж.</i> Ағылшын тілін үйрену мен оқытудың маңыздылығы	105
<i>Лазухина Л.В., Әбдіғалиева Т.А.</i> У. Шекспирдің «Отелло» пьесасындағы одағайлардың қазақ тіліне аударылуына талдау	109
<i>Нұрдәулетова Б.И.</i> Жыраулар поэзиясы мәтінінің коммуникативтік ерекшелігі	116
<i>Нұржанова Ж.Д., Дадехан Ж.Б.</i> Интернет көмегімен ағылшын және қазақ тілінің сөздік қорын оқыту әдістемесі	123
<i>Нұржаубек А.</i> Қазіргі әлемдік және отандық лингвистикадағы фрейм туралы ізденістер	129
<i>Оспанова А.К., Турдығылова А.К., Бакенова А.М.</i> Шетел тілі мұғалімдерінің рефлексивті қабілеттіліктерін дамуы	139
<i>Тұрысбек Р.</i> Ұлттық тіл табиғаты: әліпби мәні мен эволюциясы (<i>Латын графикасына негізделген қазақ тілі әліпбиінің тарихы мен даму үрдістері туралы</i>)	146
<i>Рысбаева Г.Қ., Исаева Ж.Т., Тұңғышбаева Ғ.Ж.</i> Ғаламның тілдік «культ» концептісі	155
<i>Сәрсекенова Қ.Қ., Меліс А.М., Тойбекова С.Р.</i> Филология мамандығы бойынша білім алушыларды компьютерлік технология бағытында оқыту	166
<i>Шаймерденова Н.Ғ.</i> Қазақстандағы татарлардың тарихы, тілі, мәдениеті	173
<i>Жазбадерек.</i> Гуманитарлық ғылымдарға саясатмәдениет әлемінде заманауи зерттеу	185
<i>Рәсімдеу үлгісі</i>	188

Contents

<i>Abasilov A.M.</i> New Kazakh Alphabet: Sociolinguistic Problems and Their Solutions	8
<i>Abduov M.I., Abduova N.M.</i> Religious Motifs in “Kozy Korpesh – Bayan Sulu” Poem	15
<i>Abdrzakova A.A., Akhmetova B.B., Kaskatayeva Zh.A., Bakenova A.M.</i> From History of Development of Some Sacral Concepts with Numerical Component	21
<i>Aimukhambet Zh.A.</i> The interdependence of humanity with the fairy in the mythical space and its reflection in the artistic literature	30
<i>Amangazyieva M.K.</i> L.Z.Budagov’s «Comparative Dictionary of Turkish-Tatar Words» in Kazakh Lexicography	38
<i>Aubakirova G.T., Volodina E.O., Kalieva S.N.</i> Personally-Oriented Approach in Teaching Professionally-Oriented Foreign Language	44
<i>Baibek A.K.</i> Ykili Ybray – Versatile Master of Transformations	51
<i>Baybekov S.N., Shormakova S.M., Ayazbekova I.M.</i> Ancient Tasks of the Great Steppe and Their Place in Boltirik Sheshen’s Work	63
<i>Gauriyeva G.M., Zhumabekova A.A.</i> Use of Authentic Texts for Formation of Students’ Linguistic Competence	74
<i>Yergaliyeva Rakhan</i> The Problem of National Cultural Heritage in Modern Society	76
<i>Zhumanbekova N.Z., Kabdusheva A.B.</i> Formation of Foreign Competencies in Students	81
<i>Iskakova N.S., Islam A.</i> Development of Evolution Theory in Modern Linguistics	86
<i>Kuzbakova G.Zh.</i> Prosody of the Word in Kazakh Ritual Song Rhythmics	96
<i>Kydyrmoldina M.S., Nurzhanova Zh.D.</i> The Importance of Learning and Teaching English Language	105
<i>Lazukhina L.V., Abdygalieva T.A.</i> Analysis of the translations of U. Shakespeare’s «Othello» plays in the Kazakh language	109
<i>Nurdauletova B.I.</i> Communicative Peculiarities of the Bard Texts	116
<i>Nurzhanova Zh.D., Dadekhan Zh.B.</i> Teaching English and Kazakh vocabulary by means of the Internet	123
<i>Nurzhaubek A.</i> Frame Research in the Modern World and Domestic Linguistics	129
<i>Ospanova A.K., Turdygylova G.D., Bakenova A.M.</i> Development of Reflexive Abilities of Foreign Languages Teacher	139
<i>Turysbek R.</i> Kazakh Inscription is Spirituality (About the history and trends of the Kazakh language based on Latin graphics)	146
<i>Rysbayeva G.K., Issayeva Zh.T., Tungushbayeva G.Zh.</i> Concept of “Cult” in Linguistic Picture of the World	155
<i>Sarekenova K.K., Melis A.M., Toybekova S.R.</i> Training Graduates of Philology Specialty in the Field of Computer Technology	166
<i>Shaymerdinova N.G.</i> The History, Language and Culture of Tatars in Kazakhstan	173
Chronicle. Modern research on humanitarian sciences in the polycultural peace	185
Template	188

Содержание

<i>Абасилов А.М.</i> Новый казахский алфавит: социолингвистические проблемы, пути их решений	8
<i>Абдуов М.И., Абдуова Н.М.</i> Религиозный мотивы в лиро-эпическом произведений «Козы Корпеш – Баян сулу»	15
<i>Абдразакова А.А., Ахметова Б.Б., Каскатаева Ж.А., Бакенова А.М.</i> Из история развития некоторых сакральных понятий с компонентами числительных	21
<i>Аймухамбет Ж.А.</i> Взаимосвязь человечества с феи в мифическом пространстве и его отражение в художественной литературе	30
<i>Амангазиева М.К.</i> Роль «Сравнительного словаря турецко-татарских наречий» Л.З. Будагова в казахской лексикографии	38
<i>Аубакирова Г.Т., Володина Е.О., Калиева С.Н.</i> Личностно-ориентированный подход в обучении профессионально-ориентированному иностранному языку	44
<i>Байбек А.К.</i> Үкілі Ыбырай – многоликий мастер перевоплощений	51
<i>Байбеков С.Н., Шормакова С.М., Аязбекова Э.М.</i> Древние задачи Великой Степи и их место в творчестве Болтирик шешена	63
<i>Гауриева Г.М., Жумабекова А.А.</i> Использование аутентичных текстов при формировании языковой компетенции студентов	70
<i>Ергалиева Р.А.</i> Проблемы национального культурного наследия в современном социуме	76
<i>Жуманбекова Н.З., Кабдушева А.Б.</i> Формирование иноязычных компетенций у студентов	81
<i>Искакова Н.С., Ислам А.</i> Развитие теории оценки в современной лингвистике	86
<i>Құзбақова Г.Ж.</i> Просодика слова в казахской обрядовой песенной ритмике	96
<i>Қыдырмолдина М., Нуржанова Ж.</i> Важность обучения и преподавания английского языка	105
<i>Лазухина Л.В., Абдигалиева Т.А.</i> Анализ перевода на казахский язык междометий пьесы У. Шекспира «Отелло»	109
<i>Нурдаулетова Б.И.</i> Коммуникативные особенности текстов жырау	116
<i>Нуржанова Ж.Д., Дадехан Ж.Б.</i> Приемы изучения английской и казахской лексики с помощью интернет	123
<i>Нуржаубек А.</i> Фреймовый подход в современной отечественной и мировой лингвистике	129
<i>Оспанова А.К., Турдыгылова А.К., Бакенова А.М.</i> Развитие рефлексивных умений учителей иностранных языков	139
<i>Турысбек Р.</i> Природа национального языка: сущность и эволюция алфавита (<i>Об истории и тенденциях казахского языка на основе латинской графики</i>)	146
<i>Рысбаева Г.К., Исаева Ж.Т., Тунгышбаева Г.Ж.</i> Концепт «Культ» в языковой картине мира	155
<i>Саркенова К.К., Мелс А.М., Тойбекова С.Р.</i> Обучение выпускников филологических специальностей в области компьютерных технологий	166
<i>Шаймерденова Н.Г.</i> История, язык, культура татар в Казахстане	173
<i>Хроника.</i> Современные исследования по гуманитарным наукам в поликультурном мире ...	185
Образец оформления статьи	188

ХҒТАР 17.07.71

С.Н. Байбеков, С.М. Шормакова, Э.М. Аязбекова
РМК «Ақпараттық және есептеу институты», Алматы, Қазақстан
(E-mail: baibekovsn@mail.ru)

Ұлы Дала көне есептері және оның Бөлтірік шешен шығармашылығындағы көрінісі

Аңдатпа. Мақалада Ұлы Дала есептерінің шешендік өнерде, оның ішінде Бөлтірік шешен шығармашылығында алатын орны зерттеледі. Ел ауызында Бөлтірік шешен атымен байланысты Ұлы Даланың бірнеше көне есептері қарастырылады да, көне заманның өзінде-ақ қазақ халқының таным көкжиегі кең, өрісі биік болғаны көрсетіледі.

Бөлтіріктің ақындығы, батырлығы, шешендігі жөнінде, есеп өнеріне жақындығы жөніндегі мәліметтер ғылымда әлі зерттеле қойған жоқ. Бөлтірік шешен өзінің дәстүрлік тәжірибесінде қисын есепті жиі пайдаланған. Бұл есеп өзінің логикалық ауқымдығы және тереңдігімен ерекшеленеді. Сол себепті осы есеп ел аузында Бөлтірік шешен атымен сақталып қалса керек-ті. Оның логикалық есептерінің алатын орны ерекше.

Ұлы Дала халқы осындай қисыны келіскен есептерді жадында күні бүгінге дейін анық та, айқын қалпында сақтаған. Оның себебі, шешен есебінің мәні жоғары, мағынасы терең әрі жүйелі ойға негізделгендігі болса керек. Сонымен бірге есептің шешуі де көңілге қонымды, дәлелді.

Түйін сөздер: Ұлы Дала есебі, қисын есептері, логикалық мән, Бөлтірік шешен, фольклор.

Кіріспе. Ұлы Дала халқының танымында шешендік өнердің алатын орны ерекше. Шешендердің дәстүрлі ойлау ерекшелігін, табиғатты тануын және оны жұмбақтауын, жұмбақты есеппен байланыстыра танып-білуін ғылыми тұғырдан зерттеу - маңызы зор проблема. Бұл орайда қазақтың белгілі тұлғаларының айтқан есептерін жинап, ел игілігіне айналдыру ұлттың рухани байлығын дамытуға ықпал ететіндігінде, сонымен бірге, Ұлы Дала есептері қазіргі дамыған замандағы есептерден кем түспейтіндігін және өркениеттің өсіп - өркендеуіне әсер ететіндігінде сөз жоқ.

Зерттеу нысанының маңызы. Ұлы Дала есептерімен таныса отырып, олардың таным көкжиегінің қандай кең, өрісі қандай биік болғанын байқайсың. Әрбір халық өзінің ұл-қызына, жас буынның, алдыңғы ұрпақтың арлы, ақылды адамдарын үлгі етіп ұсынды, ұрпаққа берер рухани дүниесінің маңыздысын сол белгілі тұлғалардың атынан айтып, кейін-гілерді, келер буынды солардың өнегесімен, өсиетімен тәрбиелейді, өнер білімге, ерлік пен еңбекке, тапқырлыққа, ой жүйріктігіне баулиды. Сондай ардагер бабаларымыздың бірі – Бөлтірік Әлменұлы. Сөйлесе сөздің шешені атанған атамның есімі ең алдымен ділмарлығымен, тапқыр билігімен мәлім. Дегенмен, шешен өмір сүрген заманда бір адамның бойында бірнеше өнердің қатар жүруі ешкімді таң қалдырмайтын. Қайта, солай болу заңды құбылыс сияқты. Бөлтірік шешен де сегіз қырлы, бір сырлы болған. Халық арасында шешеннің атынан айтылатын аңыздар көп. Бөлтірік шешен туралы халық аузында жүрген аңыздардан тағы бір ерекше қырын байқадық.

Бөлтіріктің ақындығы, батырлығы, шешендігі жөнінде ел ішінде аңыз көп. Бірақ оның есеп өнеріне жақындығы жөніндегі мәліметтер ғылымда әлі зерттеле қойған жоқ. Осы себепті ел аузында Бөлтірік шешен атымен аталатын бірнеше Ұлы Дала есептеріне көңіл аударайық. Жалпы, Бөлтірік, бізге жеткен аңыздарда, бала күнінен сөзге шебер тез тауып айтатын зерек болған көрінеді. Қасында бірге асық ойнап жүрген балаларға табан астында қиыстырып жұмбақ немесе есеп айтса, соны шеше алмаған балалардың аузына, ыза болып, құм құямын деп қорқытады екен. Сол Бөлтірік шешен сөзге ғана емес, логикалық ойлау және ауызша есеп шығарудың шебері болыпты. Ол осындай қасиетті өзінің шәкірттерінен де талап етіп, оларды осы бағытта баулайды екен. Ол әрдайым: «Ойы дұрыс

адамның - сөзі шебер, тірлігі көркем болады» - деп шәкірттерінің құлағына құядан жалықпайды екен... Сонымен, шешен шәкірттеріне айтқан мына бір есебіне назар аударайық. **Есеп шарты:** Менің қолымда мыстан жасалған екі бақыр тиын. Олардың барлығы 8 тиын болады. Оның біреуі 5 тиын емес. Сонда менің қолымда қандай бақыр тиындар бар? Сонда шәкірттері: «1+1 қоссаң 8 шықпайды, 2+2 қоссаң да солай, 3+3 қоссаң да 8-ге жетпейді, 4 тиын болмайды, 5 тиын емес деді. Сонда шешеннің қолында 8 тиын болатын қандай екі бақыр тиын бар?..» - деп әлек болады екен. Сонымен не керек, шешен қолын ашып жіберсе, алақанында 3 және 5 тиындық екі бақыр жатады. Сөйтсек, Бөлтірік шешен екі тиынның біреуі ғана 5 тиын емес деген екен. Шешен ой елегінен өткен ойларын шебер үйлестірген. Сонымен тиынның біреуі - 3 тиын, екіншісі - 5 тиын. Шешендік логика. Шешен ойының жүйріктігі. Екіншісі бірінің ойына келе бермейтін қисын.

Ұлы Дала халқы осындай қисыны келіскен есептерді жадында күні бүгінге дейін анықтап, айқын қалпында сақтаған. Олай болатын себебі, шешен есебінің мәні жоғары, мағынасы терең әрі жүйелі ойға негізделгендігі болса керек. Сонымен бірге есептің шешуі де көңілге қонымды, дәлелді. 1, 2, 3, 5 тиынның болатындығы, ал 4 тиындық бақырдың болмайтындығы. Мұндай жағдайда тек 3 тиын мен 5 тиынның қосындысы ғана 8 болатындығы. Ал есептің берілуіндегі «біреуі 5 тиын емес» деген сөз ол шешеннің тындарманын (есепті шешушіні) ойландыру үшін, әрбір сөзге мұқият назар аудару үшін және әрбір сөздің өзіндік салмағы болатынан аңғарту үшін әдейі айтылған. Шешендік және билік тәжірибеде әрбір сөздің салмағы мен мағынасына міндетті түрде назар аудару керек, сол кезде ғана айтылмақ ой төркіні мен тұспалдауы анықтала кетеді. Бөлтірік шешен айтқан осы есептің түпкі мақсаты осында... Есеп қарапайым болса да, оның тәрбиелек мағанасы зор екені айдан анық...

Сөздің төркінін түсінген адамға біреуі ғана 5 тиын дегенді шешен өзі айтып тұрған жоқ па... Екіншісі қанша тиын? деп анық сұрап тұр ғой. Шешен есебіндегі мұндай тұжырым кісі көкейіне қонымдылығымен, дәлдігімен, иландыру, сендіру, көндіру қуатымен дараланады. Тағы бірде шешен шәкірттеріне мынадай есеп айтады:

Есеп шарты: Базарда ту бие бағасы 4 сом, құнан бағасы 3 сом, ал екі құлын 1 сом тұрады. Сонда 100 сомға 100 бас жылқы сатып алу үшін, қанша бие, қанша құнан және қанша құлын алу керек? (*Жауабы: 5 бие, 13 құнан және 82 құлын*).

Қазақ халқының өмірі төрт түлікке тікелей қатысты болғандықтан шешеннің мұндай есептерді шәкірт тәрбиелеуге пайдалануының екі себебі болса керек. Біріншісі, тез ойлауға бейімдеу болса, екіншісі, жылқының құнын білу, бағалау, оны жас ерекшелігіне қарай ажыратып, тану. Яғни, біріншісі – тапқырлықты, зеректікті қалыптастыру, екіншісі – адамдардың танымын қалыптастыру. Адамның танымының мықтылығы ата-тегінен халқының ділінен келеді. Бөлтірік шешеннің осы есебіне қарап, шешен танымының қандай кең, өрісі қандай биік болғандығына көз жеткіземіз.

Бұл есепті шешуге де осындай өре керек. Енді есеп жауабына көңіл бөлейік: 5 бие*4сом=20 сом, 13құнан*3сом=39 сом, 82құлын*0,5сом=41 сом. Демек, барлығы 20+39+41=100 сом, ал жылқы саны: 82+13+5=100 бас жылқы.

Ұлы Дала халқының дүниеге көзқарасы өздері өмір сүріп жатқан қоршаған табиғатпен біте қайнасып отырған. Жылқы малы қазақи тіршіліктің ажырамас бөлігі болғандықтан шешеннің бұл есебі қай қазақтың да делебесін қоздырып, құштарлығын оятары сөзсіз. Бөлтірік шешен өзінің дәстүрлік тәжірибесінде жиі пайдаланған тағы да бір есепті қарастырайық. Бұл есеп өзінің логикалық ауқымдығы және тереңдігімен ерекшеленеді. Бәлкім сол себепті осы есеп ел аузында Бөлтірік шешен атымен сақталып қалса керекті. Мұнда шешен тағы да төрт түлікке қатысты сөз қозғайды.

Есеп шарты: Ағайынды екі жігіттің бір қора қойы болады. Бірақ қойлары көбнесе қысырдың жемі болып немесе бір қозыдан артық төлдемей, өсімталдығы онша мардымды болмапты. Сонда ағайынды екі жігіт: «Жесең егі бал, ішсең сүті ем, бақсаң өсімтал» - деп

қойларын сатып, орнына ешкі алмақ болады. Базар барса сәті түсіп қойларын жақсы сатады. Санап көрсе орта есеппен алғанда әрбір қойдың бағасы олар сатқан қойдың саны қанша болса, сонша теңгеден болыпты. Барлық ақшаға келгенінше әрқайысы 10 сом тұратын бірнеше ешкі сатып алса, біршама теңге артылып қалады.

Үйлеріне оралған соң ешкілерді теңдей бөлісіп алайын десе бір ешкі артылып қалады. Сонда ағасы артық ешкіні өзіне алып, інісіне осы ешкінің жарты құнына балама етіп артылған ақшаны және оның үстіне бірнеше теңге қосып беріп, екеуі бір-біріне ризашылық білдіріпті. Ертеңіне інісі сол ақшаға бір туша сатып алыпты. Сонда базарға апарған қойлар саны ең аз дегенде қанша болғаны және інісі ертеңіне тушаны қаншы теңгеге сатып алды? Және олар қанша ешкі сатып алды? (*Жауабы: Қой саны – 14, қой бағасы – 14 теңге. Ешкі саны – 19, туша бағасы – 8 теңге*). **Енді осы есеп жауабын тексеріп көрелік.** Ағайынды екі жігіт 14 қойды 14 теңгеден 196 теңгеге сатады. Осы ақшаға бағысы 10 теңгеден 19 ешкі сатып алады, демек оған $19 \cdot 10 = 190$ теңге жұмсалады да, 6 теңге артылып қалады. Сондықтан ағасы бөліске түспеген ешкі құнын, яғни 10 теңгені және артылған 6 теңге ақшаны (барлығы 16 теңгені) теңдей бөлу үшін інісіне артылған 6 теңгені және оған қосымша 2 теңге береді де, ешкіні өзіне қалдырады. Сода туша бағасы 8 теңге болғаны.

Есеп бар жерде оның шешуі болатыны заңды. Осындай есептерді шешуге әрине терең ой, ұтқыр логика, таза сана қажет. Мұндай есептерді шешкен Ұлы Дала халқының санасының тазалығына шүбә келтіре алмайсың. Есеп қалай қисынды шешілген, жайлаудағы мал көз алдына есестейді, Ұлы Дала жайлауының тыныс-тіршілігінің лебі еседі. Жайлаудағы еркін халық өмірі, ағайын сыйластығы. Сыйластықтың сыйын келтіріп тұрған есепке деген құштарлық пен әділеттілік. Бұл есептің негізінде екі мәселе жатыр: алғашқысы және негізгісі, ол – есепке сауаттылық; екіншісі – сыйластық. Бұдан байқағанымыз шешеннің шеберлігі қара сөзден қаймақ айырып, қиыннан қиыстыра айтуында ғана емес, қисынға келетін, шындықпен шеңдескен, ақиқатпен астасып жататын, парасаты терең.

Осы жерде қалайымша осындай бір қарапайым есеп Бөлтірік шешен есебі атты атумен ел жадында сақталып қалған деген сұрау келеді. Біздің ойымызша осы есепте кездесетін жағдай, мысалы мал бөлісу, енші бөлісу және тағы сол сияқты бөлістер халық өмірінде жиі-жиі болып тұрады. Кей кезде бөліс даулы болады. Сол кезде халық осындай мәселелерді шешуде шешендерге жүгінген. Көзімізді жеткізіп отырғанымыздай мұндай есептердің төркіні тереңде жатыр. Даулы мәселелерді шешуде Бөлтірік шешен Ұлы Даланың көне есептерін де мысал ретінде тиімді пайдаланатыны көрініп-ақ тұр...

Ұлы Даланың осындай есептерінің осы уақытқа дейін ғылыми тұғырдан зерттелмеуі, ғылыми маңыздылығының төмендігінен емес, ұлттық мәдениеттің түп тамырын зерттеуге, оған терең бойлауға Кеңес дәуіріндегі саясаттың салқыны кедергі болды. Ал енді егемендігіміздің негізі – Елбасы **Н.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру»** атты мақаласында: «...*бұрынғыдай тарихи ... ұлттық дәстүрге шекеден қарамау керек. Керісінше, замана сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу керек. Егер жаңғыру елдің ұлттық-рухани тамырынан нәр алмаса, ол адасуға бастайды*» деген сөзін басшылыққа алып, әлі де ғылыми зерттеуден кенже қалып, ескерілмей келе жатқан көптеген рухани құндылықтарды, соның ішінде байырғы қазақи көне есептерді және олардың халықтық сипаты мен идеясын ашып, олар тек қана қазақ халқына тән рухани-мәдени мұра екендігін анықтап, дәлелдеудің енді кезі келді.

Президент Н.Назарбаев жоғарыда айтылған рухани жаңғыру туралы мақаласында: «...*Ұлттық жаңғыру дегеннің өзі ұлттық сананың кемелденуін білдіреді. Оның екі қыры бар. Біріншіден, ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейту. Екіншіден, ...құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді*» деп жазды. Міне қазіргі таңда осындай ұлағатты бастамаға жаппай ат салысатын күн туып отыр... Ұлы Даланың қазақи көне есептері белгілі тұлғаға байланысты айтылатын нұсқаның өзіндік ерекше орны бар.

Шешендік өнердегі дәстүр бойынша шешенді сынау үшін замандастары тосыннан сау-ал тастап отырған. Сондай қысылтаяң шақта айтар сөз ұтымдылығы мен қисындылығын табан астында табудың шебері Бөлтірік шешеннің өзі де жанындағылардың өресін тексере сынай да бағалай білген. Сол кезде шешен Ұлы Дала көне есептерін тиімді және ұтымды пайдалана білген. Мысал үшін Бөлтірік шешен атымен ел жадында сақталып қалған мына бір жаңылтпаш есебін қарастырайық.

Есеп шарты: Ағайынды екі жігіт базарға 30 қозыдан 60 қозы әкеліп, үлкені әрбір екі қозыны 1 теңгеге, ал кішісі әрбір 3 қозыны 2 теңгеге сатпақ болады. Сонда үлкені өзінің барлық 30 қозысын сатқанда 15 теңге, ал кішісі өзінің 30 қозысын сатқанда, барлығы 20 теңге, демек, екеуі бірігіп 35 теңге алмақ болады. Сонда інісі ағасына: «Сіз екі қозыны 1 теңгеге, ал мен үш қозыны 2 теңгеге сатамыз деп жоспарлып тұрмыз. Бірақ сауда кезінде біз екеуіміз бір-бірімізге ананың қозысы тез өтіп жатыр, ал менің қозыларым өтпей жатыр деп бақталастық реніш пайда болады. Одан сауданы тез өткізу үшін екеуіміз бірігіп әрбір 5 қозыны 3 теңгеден қосыла сатсақ, онда сіз өзіңіздің жоспарлаған 15 теңгені, ал мен өзім жоспарлаған 20 теңгені аламыз да, сауда кезінде ешқандай реніш немесе қызғаныш болмайды» - деп ұсыныс береді, ағасы оны қабылдайды. Сәті түсіп барлық қозылар түгел сатылады. Сауда біткен соң, түскен ақшаларды санаса барлығы $60/5 \cdot 3$ теңге=36 теңге болады. Сонда 1 теңге қайдан пайда болды? Сөйтіп артық ақшаны інісі ағасына беріп, ағасы жоспарлаған 15 теңгенің орнына 16 теңге алып, інісіне ризашылығын білдіріпті. Дегенменде, 1 теңге қайдан пайда болды? Қандай керемет есеп! Есеп шешуі де керемет екені айтпаса да түсінікті. Бұл есеп кез келген адамды тығырыққа тіреп тастайтыны көрініп-ақ тұр (есеп шешуі төменде).

Бұл есепте де екі мәселе көтерілген: Бірінші мәселе – есепке жүйріктік, ойдың ұшқырлығы; Екінші мәселе – бірлік, татулық.

Ұлы Дала халқы қашанда бірлікте өмір сүруді мақсат тұтқан халық. Шешен осы дәстүрді өз есебіне арқау етеді. Ағайын бірлікте болса елге қадірі болады деген мақсатта құрылған есеп болса керек. «Ағайын тату болса ат көп, абасын тату болса ас көп», – деп қазақ мақалды тегін айтпаса керек. Есептің де негізгі көтерген идеясы осы. Есептің шешуінде табыс табудың жолы ретінде малдарын бірігіп сату мен ағайынның татулығы бар. Себебі:

- 1) ағайынды екеуінің арасында араздық болса, мұндай артық табыс болмаған болар еді.
- 2) Әрқайсысы 30 қозыдан бөлек-бөлек сатып, бірінен-бірі артық табыс тапқысы келер еді.

Яғни, ағайынды жігіттердің арасында бақталастық пайда болар еді. Қазақта «бөлінгенді бөрі жейді», – деген сөз бар, бөлінген тірлік берекесіз болар еді. Ағайынды екі жігітке береке әкеліп отырған ол – татулық. Татулығы жарасқан, ауызбірлігі бар ағайындардың ел арасында беделі болады, берекесі артады. Шешен осындай қазақи қоғамға жақын есепті тыңдармандарына ұсынып, шешімін сұрау арқылы, қоғамдағы үлкен мәселе ағайын татулығын ұсынады. Яғни, адамның адам болып қалыптасуындағы қажетті қасиеттерді айқындай түседі. Бөлтірік шешен атымен аталатын керемет есептердің бірі– шар есебі.

Есеп шарты: Жар басынан үлкен және кішкентай шар тәріздес екі денені бірдей тастап жіберсек, қайысы тез құлайды?

Шешуі. Бұл сұраққа әдетте үлкен дене (шар) тез құлайды деп жауап береді.

Дегенмен де есепті шешу үшін біз де алдымен үлкен дене кіші денеге қарағанда тез құлайды деп есептейік. Осыдан кейін үлкен және кіші денелерді біріктіріп байлап жардан тастасақ, онда біріккен дене бастапқы денелердің әрқайысынан үлкен болғандықтан, ол бұрынғы денелерден де тез құлау керек. Екінші жағынан үлкен денеге байланған кіші дененің құлау жылдамдығы аз болғандықтан, ол үлкен денені тежеу керек. Демек, бірігіп байланған денелер орташа жылдамдықпен құлау керек. Қарастырылған екі жағдай нәтижесі бір-біріне үйлеспей қарама-қайшылық пайда болды. Демек, осы денелер үлкен немесе кішілігіне байланысты болмай, олар бірдей жылдамдықпен құлайды. Сол сияқты өрден дөңгелеткен кез келген шар бірдей уақытта құлайды. Бұл айқын әрі ерекше логикалық тұжырым!

Бұл жерде айта кететін жағдай - Бөлтірік шешеннің бұл есебі, таза физика есебі. Бұл есепті кезінде италия ғалымы Галилей қисайған Пиза мұнарасының төбесінен зеңбірек оқтарын тастай отыра, күрделі тәжірибе арқасында шешкен, «Ауасыз кеңістікте кез келген дене үлкен-кішілігіне қарамастан бірдей жылдамдықпен құлайды» - деп қағида шығарған.

Енді осындай күрделі проблеманы Бөлтірік шешен логика күшімен, ойдың ұшқырлығымен қисынды әрі ешбір қиындықсыз шешуі адамды таң қалдырады.

Бұл есепті Бөлтірік шешен білмеген, бірақ Ұлы Дала кеңістігінде тіпті Галилейге дейін шешілген, бірақ қағаз бетіне түсірілмей, жан жаққа шашырап кеткен Ұлы Дала құндылықтарының бірі болуы мүмкін. Ондай ғылыми құндылықтар сана берсек жетіп артылады. Мәселен, бір-ақ мысал келтірейік: Қазіргі таңда барлық кітаптар мен лекцияларда «Жер Күнді айналатынын алғаш рет Коперник ашты» деп айтылады. Ал шын мәнінде осы әлемдік жаңалықты Коперниктен 100 жыл бұрын Ұлықбек ашып дәлелдегенін көп ғалымдар біле бермейді, ал білетіндері бұл туралы ештеме айтпайтыны өкінішті.

Шешендік өнер терең білім мен біліктіліктен туындайтынын ескерсек, бұл пікір нағыз шындықтың өзі. Шын мәнінде шешенге әртүрлі мағұлматтарды меңгеру аса қажет. Өйткені, шешендік өнердің бүкіл күш-құдіреті тыңдарманның жанын еліктіруде тың оймен жұмсалуды тиіс. Шешен тыңдарманын ойландырып, толғандырып, толқытып, соңында өз дегеніне, дйттеген мақсатына жетуге күш-қуатын жұмылдырады. Бөлтірік шешеннің есептері де осы мақсатқа арналған. Осы тұста ел аузында аңыз болып кеткен Бөлтірік шешен жиі қолданатын тағы бір жаңылтпаш есебіне назар аударайық:

Есеп шарты. Шешен шәкірттерін шақырып алып, 9 құмалақты жерге үйінді етіп қояды да, осы үйіндіден 4 құмалақты бөлек үйінді жасауды сұрайды. Шәкірттері бұлжытпай орындайды. Сонда шешен шәкірттерінен: «Үйіндіде қанша құмалақ бар?» - деп сұраса, олар бір ауыздан: «5 құмалақ бар» - деп жауап береді. Осыдан кейін Бөлтірік шешен: «Жарайды, енді үйіндіге 3 құмалақты қалай қосқанда барлығы 7 құмалақ болады» - десе, шәкірттері ары ойланып, бері ойланып: «Бұл мүмкін емес, үйіндідегі 5 құмалаққа 3 құмалақты қоссақ барлығы 8 құмалақ болады, 7 құмалақ болуы мүмкін емес» - деп шулап кетсе керек. Сол кезде шешен есеп жауабын айтқанда барлығы таң қалыпты.

Сонда Шешен осы есепті қалай шешкен?

Шешуі. Сөйтсе шешен: «Үйіндіде қанша құмалақ бар?» - деп екінші үйіндіні меңзепті. «Енді үйіндіге 3 құмалақты қалай қосамыз» - деп тұрғаны алғашқы үйіндіден тағы да 3 құмалақты алып, оны екінші үйіндіге қоссақ, барлығы 7 құмалақ болады дегені екен.

Сонда шешен шәкірттеріне: «Сендер бір-ақ жағдайды қарастырып отырсыңдар, ал бұл гана емес, барлық мәселеге жан-жақты қарау керек. Сендер неге екінші жағдайды, яғни екінші үйіндіге неге назар аудармайсыңдар» деген сын айтыпты... деп аяқталады. Бұл аңыздан шешен өмір сүрген дәуірдегі қазақ халықтың бітім-болмысын тануға болады. Мұнан халықтың әдет-ғұрпына (40 құмалаққа жас нәрестені шомылдыру), сол ғасырдағы мәдениетіне (құмалақты санау құралы ретінде қолдану, «тоғыз құмалақ» ойыны) сай болмысты көруге болады. Бұл есептен қазақ халқының нағыз табиғи қалпының қаймағы бұзылмаған шағын, өз заманына сай, халықтың тұрмыс-салт ерекшеліктерін байқаймыз. Халықтың өмірі төрт түлікпен тығыз байланысты болғандықтан шешеннің құмалақты санау құралы ретінде қолдануы заңды. Ал енді есептің екінші қырына, яғни оның шешуіне келетін болсақ, «Үйіндіде қанша құмалақ бар», -деп сұрау арқылы, қай үйіндідегі құмалаққа 3 құмалақты қосса 7 болатындығын өзі анық айтып тұр емес пе?...

Қорытынды. Бөлтірік шешен атымен аталатын осы есептердегі идея нақты, қазақи ділге негізделген, есептердегі ойдың тереңдігі мен дәлелділігі, анықтығы мен айқындығы, дәлдігі қандай маңызды болса, сөздің сұлулығы мен бейнелілігі сондай мәнді. Шешен есептерінің қуаты – ойдың тереңдігінде, ойлаудың жүйелілігінде. Шешен пайдаланған қай есепті қарасақ та оның идеясы шынайы, қазақи ділімізден алыстамаған.

Бөлтірік шешеннің шығармашылығында логикалық есептердің алатын орны ерекше. Ұлы Дала халқы осындай ерекше қабілетті өнер иелерін қатты құрметтеген. Жай қонақта отырғанда көпті көрген қарттар, шешендер айтқан өнегелі сөздер мен осындай есептерді жас ұрпақтың санасына сіңіріп отырған. Себебі өнегелі сөз бен құпиялы есептер болашақ өсіп-өркендеп, дамып келе жатқан жастарға мирас, көшелі жол, мектеп іспетті болғаны шындық.

Бұл мақала Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі Ғылым комитетінің «Мәңгілік Ел» ғылыми негіздері» атты ғылымды дамытудың басым бағытының Бағдарламалық-нысаналы қаржыландыру шеңберінде №BR05236075 «Ұлы Даланың байырғы көне есептерін қазақ халқының қасиетті рухани мұрасы және фольклорлық құндылығы ретінде зерттеу, талдау және жаңа жүйеге келтіру» атты ғылыми-техникалық бағдарлама бойынша жазылды.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Дәдебаев Ж. Бөлтірік Әлменұлы және қазақ шешендік өнері. / Ж. Дәдебаев – Алматы: Қазақ университеті, 1996. – 222 б.
- 2 Шормақова С.М. Қазақ шешендерінің шығармашылық тұлғасы. Стиль. Поэтика. / С.М. Шормақов – Астана: «Мастер ПО», 2012. –160 б.

С.Н.Байбеков, С.М.Шормақова, И.М.Аязбекова

РГП «Институт информации и вычислительной техники», Алматы, Казахстан

Древние задачи Великой Степи и их место в творчестве Болтирик шешена

Аннотация. В статье рассматривается роль древних задач Великой Степи в ораторском искусстве, в частности исследуется место древних задач в творчестве Болтирик шешена. В виде примера рассматривается ряд древних задач, которые в народе именуется именем Болтирик шешена, и доказывается, что у казахского народа даже в древности были сформированы особое логическое мышление и установлены необычайные творческие способности.

Люди Великой Степи сохранили ясные и ясные воспоминания о согласованной логике. Причина этого в том, что чеченский доклад имел высокую, содержательную и систематическую мысль. В то же время решение проблемы также разумно и мотивировано.

Ключевые слова: Великая степь, древние задачи, Болтирик шешен, фольклор, устная литература

S.N. Baybekov, S.M. Shormakova, I.M. Ayazbekova

RSE «Institute of Information and Computing», Almaty, Kazakhstan

Ancient Tasks of the Great Steppe and Their Place in Boltirik Sheshen's Work

Abstract. In the article, Veliko Stefi plays a role in oratorical art, in the volume of literary works of the composer. In the country there are many troublesome problems of the Great Stephen, connected with the Chechen name, and in the age of the greatness of the Kazakh people, the horizons are great and high. Feelings of perfection, migestvo, красноречии и близости к есть изведующий art are still studied in the science. The Chechen chechen frequently used logic in his traditional practice. This report is distinguished by its logical scale and claustrophobia. The report has been postponed to a press-secretary in Chechnya.

The people of the Great Steppe have kept clear and clear the memories of the logic agreed upon. The reason for this is that the Chechen report was of a high, meaningful and systematic thought. At the same time, the solution to the problem is also reasonable and motivated.

Key words: The Great Steps, the urgent task, logical problems, Boltirik Chechen, stubborn literatura, folklore.

References

- 1 Dadebayev Zh. Boltirik Almenuly zhane kazakh sheshendik oneri [Bolturuk Almenuly and Kazakh oriental art]. (Kazakh University, Almaty, 1996. p. 222). [in Kazakh]
- 2 Shormakova S.M. Kazakh sheshenderininsh shygarmashylyk tulgasy [The creativity of the Kazakh Chechens]. Stile. Poetika. (Master PO, Astana, 2012. p. 160). [in Kazakh]

Авторлар туралы мәлімет:

Байбеков С.Н. – техника ғылымдарының докторы, профессор, РМК «Ақпараттық және есептер технологиялары институты», Алматы, Қазақстан.

Шормақова С.М. – филология ғылымдарының кандидаты, РМК «Ақпараттық және есептер технологиялары институты», Алматы, Қазақстан.

Аязбекова Э.М. – филология магистрі, РМК «Ақпараттық және есептер технологиялары институты», Ғылыми қызметкер, Алматы, Қазақстан.

Baibekov S.N. - doctor of technical sciences, professor, RSE «Institute of Information and Report Technology», Almaty, Kazakhstan.

Shormakova S.M. - Candidate of Philology RSE «Information and Report Technology Institute». Almaty, Kazakhstan.

Ayazbekova E.M. - Master of Philology, RSE «Institute of Information and Report Technology» Researcher, Almaty, Kazakhstan.

IRSTI 16.41.21

G.M. Gauriyeva, A.A. Zhumabekova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Use of Authentic Texts for Formation of Students' Linguistic Competence

Abstract. The article deals with the concept of linguistic competence, the linguistic abilities of trainees. This article discusses the arguments for using authentic texts in the classroom as one of the ways to form linguistic competence and the problems created for learners as a result of using such texts. The topic contains general information on authentic texts and their effective use in classes. There are different definitions for authentic texts, but they have something in common. All definitions emphasize the fact that authentic texts mean impact on the real language and its use in its own community.

Key words: competence, linguistic competence, authenticity, teaching, authentic materials, grammar, authentic texts

Introduction. The concept of «competence» has its basis outside of linguistics. It plays an important role both in professional life, and in disciplines related to the professional personality, such as sociology, pedagogy, psychology, personnel management. Competence is a collection cognitively controlled abilities or skills in a particular area. This implies both knowledge and the ability and ability to solve problems in this area. Relevant domains are often professional fields and a set of problems in this area is often called short work. Solving problems involves the possibility of making informed and responsible decisions. Competence is essentially acquired through practice and experience. It is estimated according to some established standard.

Methodological basis. The concept of linguistic competence as a cognitive system that produces knowledge that does not precede the presence in the mind of the subject, for example, knowledge of grammatical relations in response to certain incentives – an important contribution to philosophical understanding linguistics and cognitive psychology in general.

**«Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы.
Филология сериясы» журналында мақала жариялау ережесі**

1. **Журналдың мақсаты.** Әдебиеттану және тілтану саласындағы ғылыми зерттеу нәтижелерін, филология ғылымының өзекті мәселелерін, тіл және әдебиет саласындағы оқыту әдістемесін, ғылыми конференцияның мағыналы материалдарын, библиографиялық шолу мен сыни тақырыптағы ғылыми құндылығы бар, мұқият тексеруден өткен материалдарды жариялау.

2. **Журналда мақала жариялаушы автор** мақаланың қол қойылған 1 дана қағаз нұсқасын Ғылыми басылымдар бөліміне (редакцияға, мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Астана қаласы, Қ. Сәтпаев көшесі, 2, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Бас ғимарат, 408 кабинет) және **vest_phil@enu.kz** электрондық пошталарына **Word** форматындағы нұсқаларын жіберу қажет. Мақала мәтінінің қағаз нұсқасы мен электронды нұсқалары бірдей болулары қажет.

Мақалалар қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде қабылданады.

3. Автордың қолжазбаны редакцияға жіберуі мақаланың Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысында басуға келісімін, шетел тіліне аударылып қайта басылуына келісімін білдіреді. Автор мақаланы редакцияға жіберу арқылы автор туралы мәліметтің дұрыстығына, мақала көшірілмегендігіне (плагиаттың жоқтығына) және басқа да заңсыз көшірмелердің жоқтығына кепілдеме береді.

4. **Мақаланың көлемі** 8 беттен кем болмауы және 16 беттен аспауға тиіс.

5. **Мақаланың құрылымы:** (қағаз беті - **A4**, кітап сұлбасында, беттеу жолы бар жағынан – 20 мм. Шрифт: **Times New Roman** - нұсқасында, әріптің көлемі (кегель) - **14**);

6. **XҒТАР** <http://grnti.ru/> - бірінші жолдың сол жақтауында;

Автор(лар)дың аты-жөні – жолдың ортасында, қою кіші әріппен жазылады;

Мекеменің толық атауы, қаласы, мемлекеті (егер авторлар әртүрлі мекемеде жұмыс істейтін болса, онда әр автордың жұмыс орны қасында курсивпен жазылуы керек) – жолдың ортасында;

Автор(лар)дың **E-mail-ы** – жақша ішінде, курсивпен, жолдың ортасында;

Мақала атауы – жолдың ортасында, жартылай қою кіші әріппен жазылады;

Аңдатпа - 100-200 сөз; формуласыз, мақаланың атауын мейлінше қайталамауы қажет; әдебиеттерге сілтемелер болмауы қажет; мақаланың құрылысын (**кіріспесі, мақаланың мақсаты мен міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың зерттеу әдістері, нәтижелері мен талқылаулары, қорытындысы**) сақтай отырып, мақаланың қысқаша мазмұны берілуі қажет.

Түйін сөздер (6-8 сөз немесе сөз тіркесі) - Түйін сөздер мақала мазмұнын ашатын, мейлінше мақала атауы мен аннотациядағы сөздерді қайталамай, мақала мазмұнындағы көп кездесетін сөздерді қолдану қажет. Сонымен қатар, ақпараттық-ізвестіру жүйелерінде мақаланы жеңіл табуға мүмкіндік беретін ғылым салаларының терминдерін қолдану қажет.

Негізгі мәтін мақаланың мақсаты, міндеттері, қарастырылып отырған сұрақтың тарихы, зерттеу әдістері, нәтижелер/талқылау, қорытынды бөлімдерін қамтуы қажет – жоларалық интервал - 1, азат жол «қызыл жолдан» - 1,25см, беттеу жолағы – еніне сай жасалады. Таблица, суреттер – аталғаннан кейін орналастырылады. Әр таблица, сурет қасында оның аталуы болу қажет. Сурет айқын әрі сканерден өтпеген болуы керек.

Мақаладағы формулалар тек мәтінде оларға сілтеме берілсе ғана нөмірленеді.

Жалпы қолданыста бар аббревиатуралар мен қысқартулардан басқалары міндетті түрде алғаш қолданғанда түсініктеме берілуі қажет.

Қаржылай көмек туралы ақпарат бірінші бетте көрсетіледі.

Әдебиеттер тізімі

Мәтінде әдебиеттерге сілтеме тікжақшаға алынады. Мәтіндегі әдебиеттер тізіміне сілтемелердің нөмірленуі мәтінде қолданылуына қатысты жүргізіледі: мәтінде кездескен әдебиетке алғашқы сілтеме [1, 253 б.] арқылы, екінші сілтеме [2, 182 б.] арқылы т.с.с. жүргізіледі.

Әдебиеттер тізімінде кітаптың жалпы бет көлемі көрсетіледі.

Жарияланбаған еңбектерге сілтемелер жасалмайды. Сонымен қатар, рецензиядан өтпеген басылымдарға да сілтемелер жасалмайды (әдебиеттер тізімін, әдебиеттер тізімінің ағылшынша әзірлеу үлгісін төмендегі мақаланы рәсімдеу үлгісінен қараңыз).

Мақала соңындағы әдебиеттер тізімінен кейін библиографиялық мәліметтер орыс және ағылшын тілінде (егер мақала қазақ тілінде жазылса), қазақ және ағылшын тілінде (егер мақала орыс тілінде жазылса), орыс және қазақ тілінде (егер мақала ағылшын тілінде жазылған болса) беріледі.

Авторлар туралы мәлімет: автордың аты-жөні, ғылыми атағы, қызметі, жұмыс орны, жұмыс орнының мекен-жайы, телефон, e-mail – қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде толтырылады.

7. Қолжазба мұқият тексерілген болуы қажет. Техникалық талаптарға сай келмеген қолжазбалар қайта өңдеуге қайтарылады. Қолжазбаның кейін қайтарылуы, оның журналда басылуына жіберілуін білдірмейді. Редакцияға түскен мақала жабық (анонимді) тексеруге жіберіледі. Барлық рецензиялар авторларға жіберіледі. Автор (рецензент мақаланы түзетуге ұсыныс берген жағдайда) үш күн аралығында қайта қарап, қолжазбаның түзетілген нұсқасын редакцияға қайта жіберуі керек. Рецензент **жарамсыз** деп таныған мақала қайтара қарастырылмайды. Мақаланың түзетілген нұсқасы мен автордың рецензентке жауабы редакцияға жіберіледі.

8. Төлемақы. Басылымға рұқсат етілген мақала авторларына төлем жасау туралы ескертіледі. Төлем көлемі 2018 жылға ЕҰУ қызметкерлері үшін 4500 тенге және басқа ұйым қызметкерлеріне 5500 тенге болып белгіленді.

Реквизиттер:

РГП ПХВ «Евразийский национальный
Университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
Столичный филиал АО «Цеснабанка»
КБЕ 16
БИН 010140003594
БИК TSES KZ KA
Счет в кодировке IBAN –
KZ 91998 BTV 0000003104

«Басылым үшін» (жіберушінің аты-жөні)

Provision on articles submitted to the journal “Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. Philology Series”

1. Publication of carefully selected original scientific works in the fields of literary studies, linguistics, reflecting the actual problems of philology, teaching language methods and literature, the most significant materials of scientific conferences, bibliographic summaries and reviews.

2. An author who wishes to publish an article in a journal must submit the article in hard copy (printed version) in one copy, signed by the author to the scientific publication office (at the address: 010008, Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev St., 2. L.N. Gumilyov Eurasian National University, Main Building, room 408) and by e-mail **vest_phil@enu.kz** in Word format. At the same time, the correspondence between Word-version and the hard copy must be strictly maintained.

Language of publications: Kazakh, Russian, English.

3. Submission of articles to the scientific publication office means the authors' consent to the right of the Publisher, L.N. Gumilyov Eurasian National University, to publish articles in the journal and the re-publication of it in any foreign language. Submitting the text of the work for publication in the journal, the author guarantees the correctness of all information about himself, the lack of plagiarism and other forms of improper borrowing in the article, the proper formulation of all borrowings of text, tables, diagrams, illustrations.

4. **The volume of the article** should not exceed 18 pages (from 6 pages).

5. **Structure of the article** (page – A4 format, portrait orientation, page margins on all sides - 20 mm. Font: type - Times New Roman, font size - 14)

GRNTI <http://grnti.ru/> - first line, left

Initials and Surname of the author (s) - center alignment, italics

Full name of the organization, city, country (if the authors work in different organizations, you need to put the same icon next to the name of the author and the corresponding organization) - center alignment, italics

Author's e-mail (s)- in brackets, italics

Article title - center alignment, bold

Abstract (100-200 words, it should not contain a formula, the article title should not repeat in the content, it should not contain bibliographic references, it should reflect the summary of the article, preserving the structure of the article - introduction, problem statement, goals, history, research methods, results /discussion, conclusion).

Key words (6-8 words/word combination. Keywords should reflect the main content of the article, use terms from the article, as well as terms that define the subject area and include other important concepts that make it easier and more convenient to find the article using the information retrieval system).

The main text of the article should contain an introduction, problem statement, goals, history, research methods, results / discussion, conclusion - line spacing - 1, indent of the «red line» -1.25 cm, alignment in width.

Tables, figures should be placed after the mention. Each illustration should be followed by an inscription. Figures should be clear, clean, not scanned.

In the article, only those formulas are numbered, to which the text has references.

All abbreviations, with the exception of those known to be generally known, must be deciphered when first used in the text.

Information on the financial support of the article is indicated on the first page in the form of a footnote.

References

In the text references are indicated in square brackets. References should be numbered strictly in the order of the mention in the text. The first reference in the text to the literature should have the number [1], the second - [2], etc. The reference to the book in the main text of the article should be accompanied by an indication of the pages used (for example, [1, 45 p.]). References to unpublished works are not allowed. Unreasonable references to unreviewed publications (examples of the description of the list of literature, descriptions of the list of literature in English, see below in the sample of article design).

At the end of the article, after the list of references, it is necessary to indicate bibliographic data in Russian and English (if the article is in Kazakh), in Kazakh and English (if the article is in Russian) and in Russian and Kazakh languages (if the article is English language).

Information about authors: surname, name, patronymic, scientific degree, position, place of work, full work address, telephone, e-mail - in Kazakh, Russian and English.

6. The article must be carefully verified. Articles that do not meet technical requirements will be returned for revision. Returning for revision does not mean that the article has been accepted for publication.

7. Work with electronic proofreading. Articles received by the Department of Scientific Publications (editorial office) are sent to anonymous review. All reviews of the article are sent to the author. The authors must send the proof of the article within three days. Articles that receive a negative review for a second review are not accepted. Corrected versions of articles and the author's response to the reviewer are sent to the editorial office. Articles that have positive reviews are submitted to the editorial boards of the journal for discussion and approval for publication. Periodicity of the journal: 4 times a year.

8. Payment. Authors who have received a positive conclusion for publication should make payment on the following requisites (for ENU employees - 4,500 tenge, for outside organizations - 5,500 tenge):

Requisites:

РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
Столичный филиал АО «Цеснабанка»
КБЕ 16
БИН 010140003594
БИК TSES KZ KA
Счет в кодировке IBAN –
KZ 91998 BTV 0000003104

«for publication of the full name»

Положение о рукописях, представляемых в журнал «Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия Филология»

1. **Цель журнала.** Публикация тщательно отобранных оригинальных научных работ в области литературоведения и языкознания, отражающие актуальные проблемы филологических наук, методы преподавания языка и литературы, а также наиболее значительные материалы научных конференций, библиографические обзоры и рецензии.

2. **Автору, желающему опубликовать статью в журнале** необходимо представить рукопись в твердой копии (распечатанном варианте) в одном экземпляре, подписанном автором в Отдел научных изданий (по адресу: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Сатпаева, 2, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Учебно-административный корпус, каб. 408) и по e-mail **vest_phil@enu.kz**. При этом должно быть строго выдержано соответствие между **Word**-файлом и твердой копией.

Язык публикаций: Казахский, русский, английский.

3. Отправление статей в редакцию означает согласие авторов на право Издателя, Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, издания статей в журнале и переиздания их на любом иностранном языке. Представляя текст работы для публикации в журнале, автор гарантирует правильность всех сведений о себе, отсутствие плагиата и других форм неправомерного заимствования в рукописи, надлежащее оформление всех заимствований текста, таблиц, схем, иллюстраций.

4. **Объем статьи** не должен превышать 16 страниц (от 8 страниц).

5. **Схема построения статьи** (страница – А4, книжная ориентация, поля со всех сторон – 20 мм. Шрифт: тип – Times New Roman, размер (кегель) - 14):

ГРНТИ <http://grnti.ru/> - первая строка, слева

Инициалы и Фамилию автора(ов)- выравнивание по центру, курсив

Полное наименование организации, город, страна (если авторы работают в разных организациях, необходимо поставить одинаковый значок около фамилии автора и соответствующей организации)

E-mail автора(ов) – в скобках курсив

Название статьи – выравнивание по центру полужирным шрифтом

Аннотация (100-200 слов; не должна содержать формулы, по содержанию повторять название статьи; не должна содержать библиографические ссылки; должна отражать краткое содержание статьи, сохраняя структуру статьи – введение, постановка задачи, цели, история, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы).

Ключевые слова (6-8 слов/словосочетаний).

Ключевые слова должны отражать основное содержание статьи, использовать термины из текста статьи, а также термины, определяющие предметную область и включающие другие важные понятия, позволяющие облегчить и расширить возможности нахождения статьи средствами информационно-поисковой системы).

Основной текст статьи должен содержать введение, постановку задачи, цели, историю, методы исследования, результаты/обсуждение, заключение/выводы – межстрочный интервал – 1, отступ «красной строки» -1,25 см, выравнивание по ширине.

Таблицы, рисунки необходимо располагать после упоминания. С каждой иллюстрацией должна следовать надпись. Рисунки должны быть четкими, чистыми, несканированными. В статье нумеруются лишь те формулы, на которые по тексту есть ссылки.

Все аббревиатуры и сокращения, за исключением заведомо общеизвестных, должны быть расшифрованы при первом употреблении в тексте.

Сведения о финансовой поддержке работы указываются на первой странице в виде сноски.

Список литературы

В тексте ссылки обозначаются в квадратных скобках. Ссылки должны быть пронумерованы строго по порядку упоминания в тексте. Первая ссылка в тексте на литературу должна иметь номер [1, 153 с.], вторая - [2, 185 с.] и т.д. Ссылка на книгу в основном тексте статьи должна сопровождаться указанием использованных страниц (например, [1, 45 с.]). Ссылки на неопубликованные работы не допускаются. Нежелательны ссылки на нецензурируемые издания (примеры описания списка литературы, описания списка литературы на английском языке см. ниже в образце оформления статьи).

В конце статьи, после списка литературы, необходимо указать библиографические данные на русском и английском языках (если статья оформлена на казахском языке), на казахском и английском языках (если статья оформлена на русском языке) и на русском и казахском языках (если статья оформлена на английском языке).

Сведения об авторах: фамилия, имя, отчество, научная степень, должность, место работы, полный служебный адрес, телефон, e-mail – на казахском, русском и английском языках.

6. Рукопись должна быть тщательно выверена. Рукописи, не соответствующие техническим требованиям, будут возвращены на доработку. Возвращение на доработку не означает, что рукопись принята к опубликованию.

7. Работа с электронной корректурой. Статьи, поступившие в Отдел научных изданий (редакция), отправляются на анонимное рецензирование. Все рецензии по статье отправляются автору. Авторам в течение трех дней необходимо отправить корректуру статьи. Статьи, получившие отрицательную рецензию к повторному рассмотрению не принимаются. Исправленные варианты статей и ответ автора рецензенту присылаются в редакцию. Статьи, имеющие положительные рецензии, представляются редколлегии журнала для обсуждения и утверждения для публикации.

Периодичность журнала: 4 раза в год.

8. Оплата. Авторам, получившим положительное заключение к опубликованию необходимо произвести оплату по следующим реквизитам (для сотрудников ЕНУ – 4500 тенге, для сторонних организаций – 5500 тенге):

Реквизиты:

РГП ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева МОН РК
Столичный филиал АО «Цеснабанка»
КБЕ 16
БИН 010140003594
БИК TSES KZ KA
Счет в кодировке IBAN –
KZ 91998 ВТВ 0000003104
«за публикацию ФИО»

Рәсімдеу үлгісі / Образец оформления статьи / Template

XFTAP 17.09.91; 17.07.31

А.Ж. Шәріп

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан
(E-mail: amantay_sh@hotmail.com)

Хүсейін Жавид және XX ғасыр басындағы қазақ поэзиясы: рухани ізденістер мен көркемдік ерекшеліктер

Андатпа. XX ғасыр басында түркі халықтарының рухани өміріне белсене атсалысқан алдыңғы қатарлы қаламгерлер шоғыры кейінгі ұрпаққа бай әдеби мұра қалдырды. Солардың бірі – «Шығыстың Шекспирі» атанған эзербайжан ақыны, драматургы Хүсейін Жавид. Өкінішке қарай, оның шығармалары қазақ оқырманына бейтаныс болып келеді. Мұның негізгі себебі – өзара аударма тәжірибесінің жүйелі түрде жолға қойылмағандығы және қазақ-эзербайжан әдеби байланыстарын ғылыми тұрғыдан зерттеудің осы уақытқа дейін жеткілікті дәрежеде қолға алынбағандығы. Сондықтан бұл бағытта әдебиеттанушылардың алдында тың мақсаттар пен міндеттер тұр. Негізінен Низами Гәнжәуи, Абай Құнанбаев, Мырза-Фәтәли Ахундзадә секілді классиктері шығармаларынан ғана азды-көпті хабардар екі халықтың арғы-бергі әдебиетіндегі құбылыстарды ең алдымен салыстырмалы-тарихи әдіс тұрғысынан таразылау қажет. Бұл мақалада Хүсейін Жавидтің өлеңдеріндегі романтизм оның өзімен замандас қазақ ақындарының (М.Жұмабаев, М.Дулатов, С.Торайғыров, Б.Күлеев) поэзиясындағы ұқсас сарындармен ұштастыра қарастырылып, екі ел әдебиеті дамуының сол кезеңіндегі идеялық-көркемдік ізденістер көп ретте ортақ мәдени-рухани арнадан бастау алғандығы нақты мысалдармен дәлелденеді.

Түйін сөздер: ұлттық поэзия, әдеби байланыстар, романтизм, Батыс-Шығыс, адамгершілік мұраттар, түрікшілдік сарындары.

Мақала мәтінінде төмендегі бөлімдер қамтылуы қажет:

- кіріспесі,
- мақаланың мақсаты мен міндеті,
- қарастырылып отырған сұрақтың зерттеу әдістері,
- нәтижелер мен талқылаулары,
- қорытынды, шешімі.

Әдебиет тізімі

- 1 Жұмабаев М. Шығармалары: Өлеңдер, поэмалар. / М. Жұмабаев – Алматы: Жазушы, 1989. – 448 б.
- 2 Күлеев Б. Айтшы, ақ қайың. / Б. Күлеев – Алматы: Жазушы, 1969. – 324 б.
- 3 Мамедова С. Г. Джавид и романтическая свобода // Актуальные вопросы теории и практики филологических исследований. Матер. межд. науч.-прак. конф., 25-26 марта 2011 г. / С.Г. Мамедова // – Пенза-Москва-Решт: Научно-издательский центр «Социосфера», 2011. – С. 348-352.
- 4 Джафаров М. Гусейн Джавид. / М. Джафаров – Баку: Элм, 1982. – 194 с.
- 5 Торайғыров С. Екі томдық шығармалар жинағы. – Т.І. / С. Торайғыров – Алматы: Ғылым, 1993. – 280 б.
- 6 Mərdanova S.M. Hüseyn Cavidin «Azər» poemasında lirik ricətlər // Bakı universitetinin xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası. / S.M. Mərdanova // – 2010. №3. – P. 49.
- 7 Мұқанов С. XX ғасырдағы қазақ әдебиеті. 1-бөлім (Ұлтшылдық, байшылдық дәуірі) // Классикалық зерттеулер: Көп томдық. Т. 7. / С. Мұқанов // – Алматы: Әдебиет әлемі, 2012. – 420 б.
- 8 Akimova E. Hüseyn Cavid lirikasında dekadans // 525-ci qəzet. - 2013. -13 aprel. № 64. - P. 24.
- 9 Дулатұлы М. Бес томдық шығармалар жинағы. Т.І. / М. Дулатов – Алматы: Мектеп, 2002. – 368 б.
- 10 Пашазаде И. Поэтические особенности русских переводов произведений Гусейн Джавида.

/ И. Пашазаде – Баку: Огуз Ели, 2013.- с. 192.

А.Ж. Шарип

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана, Казахстан

Гусейн Джавид и казахская поэзия начала XX века: духовные искания и художественные особенности

Аннотация. Великолепная плеяда деятелей пера, принимавших активное участие в духовной жизни тюркских народов начала XX века, оставила будущим поколениям богатое литературное наследие. Одним из них является азербайджанский поэт и драматург Гусейн Джавид, прославившийся как «Восточный Шекспир». К сожалению, его произведения до сих пор неведомы казахскому читателю. Главная причина этого заключается в отсутствии постоянного взаимного сотрудничества в сфере художественного перевода и недостатке по сей день научных исследований о казахско-азербайджанских литературных связях. Поэтому в этом направлении перед литературоведами ставятся новые цели и задачи. Художественные явления, имевшие место в разные периоды развития литературы обоих народов, которые главным образом более или менее знакомы с произведениями классиков Низами Гянджеви, Абая Кунанбаева, Мирза-Фатали Ахундзаде, в первую очередь следует рассматривать с точки зрения сравнительно-исторического метода. В этой статье романтизм в стихах Гусейна Джавида анализируется в сочетании со схожими мотивами в поэзии его современников – казахских поэтов М.Жумабаева, М.Дулатова, С.Торайгырова, Б.Кулеева и на конкретных примерах раскрываются во многом преобладающие общие культурно-духовные источники в их идейно-художественных исканиях.

Ключевые слова: национальная поэзия, литературные связи, романтизм, Запад-Восток, гуманистические идеалы, тюркские мотивы.

A.Zh. Sharip

L.N. Gumilev Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Hussain Jawid and Kazakh poetry of early 20th century: spiritual quest and artistic features

Abstract. At the beginning of the twentieth century a number of leading writers, actively participating in the spiritual life of the Turkic peoples, left rich literary heritage in subsequent generations. One of them is Hussain Jawid, the Azerbaijan poet and playwright, the “East Shakespeare”. Unfortunately, his works are unfamiliar to the Kazakh reader. The main reason for this is the systematic mismatch of interpreting practices and the lack of scientific research on the Kazakh-Azerbaijan literary relations. That’s why literary critics have a lot of new goals and objectives. The phenomena in the literature of the two peoples, mainly known only by classics such as Nizami Ganzhavi, Abai Kunanbayev, Myrza-Fatali Akhundzade, should be firstly compared to the comparative-historical method. In this article, romanticism in the poems of Hussain Jawid, in conjunction with contemporary Kazakh poets (M. Zhumabayev, M. Dulatov, S.Toraigyrov, B.Kuleev), is ideologically-artistic in that period of the development of the literature of both countries, from the canal is proved by concrete examples.

Keywords: national poetry, literary relations, romanticism, West-East, moral ideals, Turkic motifs.

References

1 Zhumabaev M. Shygarmalary: Olender, poehmalar, kara sozder [Works: poems, poetries, proses] (Zhazushy, Almaty, 1989. 448 p.). [in Kazakh]

- 2 Kuleev B. Ajtshy, ak kajyn [Say, white birch] (Zhazushy, Almaty, 1969. 324 p.). [in Kazakh]
- 3 Mamedova S. G.Zhavid i romanticheskaya svoboda [Jawid and romantic freedom]. Aktual'nye voprosy teorii i praktiki filologicheskikh issledovanij. Mater. mezhdunar. nauch.-prak. konf., 25-26 marta 2011 g. [International scientific and practical conference on topical issues of theory and practice of philological research]. Penza – Moskow – Resht, 2011. – pp.348-352. [in Russian]
- 4 Dzhafarov M. Gusejn Dzhavid [Hussain Jawid] (Elm, Baku, 1982. 194 p.). [in Russian]
- 5 Torajgyrov S. Eki tomdyk shygarmalar zhinagy. T.1 [The collection of works in two volumes. T.1.] (Gylm, Almaty, 1993. 280 p.). [in Kazakh]
- 6 Mardanova S. Khusejn Dzhavidyn «Azer» poehmasynda lirik ridzhatlar [Lyric motives in the poem «Azer» Hussain Jawid], Baky universitesinin khabarlary. Khumanitar ehmlar seriyasy [Bulletin of Baku University. Series of Humanities], 3, - p. 43-49 (2010). [in Azerbaijan]
- 7 Mukanov S. XX gasyrdagy kazakh adebieti.1-bolim (Ultshyldyk, bajshyldyk dauiri) [Kazakh literature in the beginning of the 20th century. Part 1 (Nationalism, Bourgeoisie)], Klassikalyk zertteuler: Kop tomdyk. - T.7 [Classic research: multi-volume] (Adabiet alemi, Almaty, 2002).
- 8 Akimova E. Khusejn Dzhavid lirikasynda dekadans [Decadence in the lyrics of Hussain Jawid]. 525-dzhi gazet. - 2013. - 13 aprel. №64. S.24.
- 9 Dulatuly M. Bes tomdyk shygarmalar zhinagy. - T.1. [The collection of works in five volumes. Volume 1]. (Mektep, Almaty, 2002). [in Kazakh]
- 10 Pashazade I. Poeticheskie osobennosti russkikh perevodov proizvedenij Gusejn Dzhavida [Poetic features of Russian translations of Hussain Jawid's works] (Oguz Eli, Baku, 2011) [in Russian]

Автор туралы мәлімет:

Амантай Шәріп - филология ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. Астана, Қазақстан.

Amantai Sharip - Doctor of Philology, professor L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Редактор: Дихан Қамзабекұлы
Шығарушы редактор: І.Р. Құрманғалиев
Дизайн: Ілияс Рысбекұлы

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
ХАБАРШЫСЫ. Филология сериясы.
-2018. - 2 (123). - Астана: ЕҰУ. 197-б.
Шартты б.т. - 23.0   Таралымы - 35 дана

Мәтін мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекенжайы: 010008, Қазақстан Республикасы,
Астана қ., Қ.Сәтпаев көшесі, 2.
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Тел.: (87172) 709-500 (ішкі 31-413)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
баспасында басылды